

Lezenderwijs *

door

R. LIEVENS

§ 17. DE TWEEDE BRIEF VAN RUUSBROEC

INLEIDING

Bij de voortzetting van W. de Vreeses *De Handschriften van Ruusbroec* ben ik natuurlijk ook gestoten op Gaesdonck, Collegium Augustinianum Hs. 16 (olim 1701), geschreven in Oostnederland in het begin der 16de eeuw; het is reeds enkele keren in bijdragen her en der ter sprake gekomen. C. Borchling heeft het in 1913 vluchtig gesignaleerd in zijn *Vierter Reisebericht*, J. H. A. Beuken heeft in OGE 8, 1934, 310-337 de gehele inhoud ontsloten, met speciale aandacht voor de Eckhart-teksten die dan door J. Quint voor zijn grote uitgave werden gebruikt en onlangs nog nader werden onderzocht en gedeeltelijk uitgegeven door R. A. Ubbink in zijn dissertatie (1978). De hoofdstukjes uit Gerlach Peters' *Soliloquium* heeft J. J. Mak achter in zijn proefschrift geplaatst (1936, p. 279-281) en S. Axters wijdde in zijn *Geschiedenis van de vroomheid* II, 1953, 178-195 een studie aan die merkwaardige zgn. Gaesdonckse traktaten. Jan Deschamps tenslotte herkende in de evangelieversie vertaalwerk van Johan Scutken (zie *In Navolging*. Opstellen voor C. C. de Bruin, 1975, p. 171).

Naast Eggert, Tauler en Seuse is hier ook de Nederlandse mystiek vertegenwoordigd. Tussen de vijf Gaesdonckse traktaten (f. 35-76), nog gevolgd door een geestelijk gedichtje, en een preek van Tauler (fol. 122), staan drie teksten uitdrukkelijk op naam van Ruusbroec. De eerste (f. 77-114) is reeds door Beuken (p. 320) geïdentificeerd als een bewerkte versie van de VII Trappen. Bij twee en drie is hem dat niet gelukt; we zullen nu eerst de tweede nader bekijken.

Beuken zegt daarover: „Mogelijk is, dat deze tekst een zelfstandige samenvatting (resp. omzetting) representeert van de hoofdstukken IX-XII¹ uit 'Dat Boec vanden Twaelf Beghinen'." Bringen we deze verwijzing volgens de editie van David over naar de

* § 1-7 kan men vinden in HZM 31, 1977; § 8-16 in 33, 1979.

1. Ik vermoed dat Beuken hier XIII bedoelt.

nieuwe dan wordt dit IV, p. 14-24. Ruusbroec handelt hier inderdaad over vier wijzen waarop God zich vertoont in het schouwende leven (de quattuor verae contemplationis modis), maar daarmee houdt de gelijkenis met het Gaesdonckse excerpt ook op.

De XII Beghinen behandelt de volgende vier graden²: jubilatio, speculatio, contemplatio en orewoet. Gaesdonck daarentegen geeft een vierdeling volgens Vader, Zoon, H. Geest, met supplementair nog drie superessentialia. De woordelijke overeenkomsten beperken zich tot wat volgt:

R. IV, 17, 24: Ic wone in di ende du leves in My // Gaesdonck 2.3. Jck leue ende woene in di, leuet ende woent in my.

R. IV, 19, 8: Siet Mi ane (cfr. 14, 32: Siet My ane // Gaesdonck 1.1. Siet mij aen; 1.3. Siet my aen

R. IV, 21, 6: merke My nauwe // Gaesdonck 1.2. Merckt my nauwe

R. IV, 21, 22-23: moghentheit, wijsheit, waerheit, gherechticheit, goetheit, ende ghenadicheit, ontfermicheit (enz.) // Gaesdonck 1.2. almechtich, gerecht ende gerechticheit, Wijs ende Wijsheit, guet ende guetheit, genadich ende genaedicheit.

Op zulke smalle basis kan men wel alle geestelijk proza met elkaar in verband brengen. De weg, die Beuken suggereerde, blijkt niet de goede en we moeten dus verder zoeken. Deze keer gelukkig niet tevergeefs: het Gaesdonckse excerpt stemt prachtig overeen met een gedeelte van Ruusbroecs tweede brief.

Van de zeven brieven van Ruusbroec³, die Surius in het Latijn heeft vertaald, zijn geleidelijk in de loop der jaren brokstukken van het originele Middelnederlands ontdekt. Wat vóór 1948 werd gevonden kan men vinden in het vierde deel van zijn verzameld werk; sindsdien zijn daar nog gedeelten van de eerste, derde en vierde brief aan toegevoegd⁴. Alleen de tweede gaat nu nog volledig schuil onder zijn Latijnse mantel. Daar zullen we in de volgende bijdrage wat aan doen.

2. In de overgeleverde tekst zijn verschuivingen gebeurd. Ik gebruik de herstelde volgorde van A. Ampe in OGE 1945 II, 63-64.

3. Zie A. AMPE, *Ruusbroec. Traditie en werkelijkheid*. Antwerpen, 1975, p. 242-246, 272-273, 419 en 499-501.

4. Zie R. LIEVENS, *Een brief uit Groenendaal*, in *Sacris Erudiri* 11, 1960, 384-415, - ID., *De eerste brief van Ruusbroec in VMVA* 1964, 211-222.

Over mijn eerste opstel, nl. in SE, schrijft AMPE, o.c., p. 272 vn. 2: „De tekst..., die Lievens... niet nader kon identificeren dan als 'Een brief uit Groenendaal', blijkt een conglomeraat van bijeengebrachte excerpten, o.a. uit Ruusbroec's brieven, te zijn en brengt ons dus weinig nieuws." Ten eerste heb ik op p. 388-389 alle elementen van dit mozaïek geïdentificeerd. Ten tweede stelt het teleur dat Ampe de honderd gloednieuwe middelnederlandse regels van de vereerde meester, die hij nog nooit onder ogen had gekregen, afdoet als 'weinig nieuws'.

Deze 'weinig overzichtelijke' tweede brief, gericht aan Mechtildis, de weduwe van ridder Jan Kulenborch, handelt kort over de zeven sacramenten waarbij Ruusbroec buitensporig uitweidt over de eucharistie. Als laatste punt bespreekt hij de vruchten der kommunie in het schouwende leven en de drie soorten oefening die Christus ons leert ^{4bis} :

- I. Sensualis modus erga ipsum altaris Sacramentum (drie punten)
- II. Spiritualis modus erga gloriosum Domini corpus (drie punten)
- III. Divinus modus qui ad sublevatum pertinet spiritum nostrum (drie punten).

De drie punten (ook 'modi' genoemd) van III, die op hun beurt nog eens in drie 'articuli' worden onderverdeeld, vinden we in Gaesdonck terug. Ik geef nu daarvan een vergelijkend overzicht :

III. Divinus modus	G fol.	R. IV,
titel	114 V	ontbreekt
inleiding	115 R	247, 18-21
1. TRAHIT INTRO AD PATREM		
1.1. Pater loquitur cuilibet creaturae rationali		247, 21-28
1.2. Pater loquitur rationi a se illuminatae	115 V	247, 28-248, 6
1.3. Pater loquitur in nuda mente	116 R	248, 6-13
2. EMANAT SAPIENTIA DEI (= Christus)		
2.1. 'Do Filium meum... Me vicissem ama'		248, 14-19
2.2. 'Meiptum do... tu te vicissem mihi dato'	116 V	248, 20-21
2.3. 'In te vivo... tu in Me vivito'	117 R	248, 21-34
3. PERPETUO INTUS MANET SPIRITUS		
3.1. amor perpetuus		248, 35-249, 5
3.2. unitas	117 V	249, 5-8
3.3. fruitio		249, 8-15
4. SUPERESSENTIALIA		
4.1. propensio		249, 17-19
4.2. promanatio		249, 20-21
4.3. amissio	118 R	249, 21-24

De ene tekst luistert zo nauwkeurig naar de andere dat we hier ongetwijfeld van een vertaling moeten spreken. Een woordelijke vergelijking verleent zonder enige aarzeling de prioriteit aan het Diets. Daar wijzen niet alleen toevoegingen als *id est* op en een

^{4bis}. Ruusbroec houdt van deze driedelingen ; zie b.v. de 3 wisen, waarin telkens 3 punten worden onderscheiden in de VII Trappen (III, 239, 4-243, 27).

betere woordkeuze (bv. *gewoerden* : *verbis exprimere*), maar vooral het grote aantal Latijnse doubletten :

- 247, 29 Attente diligenterque : nauwe
- 247, 31 donis ac beneficiis : gauen
- 247, 33 actiones sive effectiones : werken
- 248, 2 appellatum sive nominum : naemen
- 248, 30 reddere aut respondere : geantwoerden
- 249, 18 propensio ac inclinatio : neygen
- 249, 20 promanatio sive diffusio : ontvlyeten
- 249, 23 consummata perfectaue : volbracht⁵

Verder zie ik in de terminologie geen enkel element om aan de authenticiteit te twijfelen : dit is een echt stukje Ruusbroec, wel wat veroostelijkt, maar toch in zijn oorspronkelijke Dietse gedaante.

Wel heb ik enige moeite met de weduwe Mechtildis, de geadresseerde van deze brief. Begreep een vrouw in de wereld deze hoge mystiek ? Vooral YSTICHEIT stoort me een beetje (i.l. ick bij wesen ende ysticheit ; Surius, IV, 247, 24 : ipse essentia sum et existentia). Bij Ruusbroec komt men het hoogst zelden tegen (A) ; het is bovendien van zeer verdachte herkomst (B) en een verduiveld moeilijk te interpreteren woord (C).

A. Ruusbroec gebruikt – alleen in drie van zijn kleinere werken⁶ – het adjectief *istisch* tweemaal, het substantief eenmaal :

1. dat dat eewelijcke leven anders niet sijn en sal dan een *istisch* salich wesen (B. Verclar. : III, 278, 32 ; Surius : *beatam quandam existentiam*).
2. Ende omme-dat si Gode niet en minnen, ende ledicheit besitten in onwisen, soe dunct hen... dat anders niet bliven en sal dan een eewich *istisch* wesen, sonder persoelijc ondersceet in Gode ochte in creatueren (VII Sloten : III, 106, 15 ; Surius : *nec quicquam illic remansurum nisi essentiam simplicem sine personarum tam in Deo quam creaturis distinctione*).
3. Daer es God in sinen sempelen Wesene sonder werc,... onghenaemde *Istegheit*⁷ (VII Trappen : III, 270, 30 ; vertaling Geert Groote : *innominabilis quidditas*, ed. Ph. Müller, p. 146 ; Surius : *innominabilis existentia*).

5. Slechts éénmaal het omgekeerde : 248, 26 *gratia* : mit gratien ende genaden.

6. Minstens twee daarvan zijn, net als onze tweede brief, voor een vrouw bestemd.

7. Verdam citeert nog een tweede bewijsplaats (ed. David 6, 108) : alre creaturen sake ende *istischeit* (varianten : *yersticheit* en *eesticheit*). Surius vertaalt : *causa et existentia*, Herp in Eden (p. 704) : *causam primariam omnium creatorum (sic !)* ; de eerste had blijkbaar een hs. met 'istischeit', de tweede een beter met 'yersticheit'.

De nieuwe Brulocht-editie van het Ruusbroecgenootschap (I, 181, 22) heeft hier alleen 'Sake ende Eersticheit', zonder enige variant, hoewel P. Reypens beweert op 9 hss. te steunen. De obd. Brulocht leest 'erstikeit' (ed. EICHLER, p. 160, r. 952).

Ook zijn leerling Jan van Leeuwen heeft het opgevangen en schrijft (tenminste) tweemaal *istisch* en eenmaal *istischeit* :

4. alsoe hier toe comen ende gheraken datse dat *isteghe* wesen haers wesens wesen vonden hebben... dan dunct desen duuvelschen menschen dat sijt al volbracht ende oec al voldaan hebben, dat men ghewoerden ende spreken mach van goode (X gheboden, hs. Brussel 888-890, fol. 29 Ra).
5. na harer eenuoldeghe simpelheit en wert si (nl. die eenuoldeghe weselike salicheit) niet beruert noch beweecht van gode noch van gheenre creatueren, Want si hout haer euen stille in haren ysteghen sine bouen al creatueren (Sacramentel. etene, ibid. fol. 148 Rb).
6. Maer als die heileghe gheest... met sijnre *istischeit* dinnerste deel van ons gheest ruert ende gherijnt metten ingheestenne sijnre godliker claerheit... (IX choren, ibid. fol. 83 Vb) ⁸.

Tenslotte trof ik *istischeit* ook aan in een mystiek gekleurde lofzang tot God op de verzen van het Te Deum, die in de 'omgeving' van Groenendaal door een vrouw moet gedicht zijn :

7. Lof ende ere den vader !
Hi es die *istischeit*.⁹
In hem so steet algader
Onse eweghe zalicheit.

Daarnaast bestaat nog de rechtstreeks uit Duitsland geïmporteerde, doch latere traditie in de Eckhart- en Taulervertalingen. Bijvoorbeeld :

8. Ende zii (nl. de ziel) bekent die wezelike *istischeit* in simpelre eenicheit sonder eenich ondersceit (Lieftinck, Tauler, p. 227, 19; hs. uit 1446), als vertaling van Eckhart : und... bekenet si... die wesefche *istikeit* nâch einvaltiger einikeit âne einigen onderscheit (ed. Quint, DW I, nr. 1, p. 19).

Over de vakwoorden in deze Taulertraditie zegt St. Axters in zijn *Scholastiek Lexicon* p. 35* : „Alleen konden we die, met onze zeer onvolledige kennis van den Middelnederlandschen Tauler, in den Middelnederlandschen tekst van zijn preken vaak niet achterhalen." Een steekproef in hs. Gent 966 (c. 1500) wijst uit dat *istischeit* in het middelnederlands niet werd overgenomen, hetzij

8. De gehele kontekst kan men vinden in S. AXTERS, J.v.L. Bloemlezing, p. 193.

9. Boven *istischeit*, in een jongere hand : *ewicheit*. Zie W. L. DE VREESE in TNTL 19, 1901, 293 ; het hs. werd in de jaren 1420-1460 geschreven. Het is een vreemd gedicht met veel mystiek woordgebruik maar zonder mystieke 'geladenheid'. De Vreese wees reeds op een vrouwelijke auteur ; misschien wijzen de v. 170 (Ghi doetse lopen om haer broet) en v. 206 (Van minnen ghinc hi, nl. *Christus*, om sijn broet) op een zgn. broodbegijn, die 'achter lande' (v. 173) liep te bedelen.

omdat men het niet begreep, hetzij – en dit lijkt mij de juiste reden – omdat men het schuwde. Ik geef daarvan twee voorbeelden :

Tauler 60d (ed. Vetter)

Gent 966

(p. 300, r. 17) Aber nu sprechent ander meister, und daz ist unzellichen vil und verre harüber, und sprechent das es lige in dem allerinnigesten, in dem allerverborgensten tiefsten grunde der selen, do sù daz in dem grunde hat Got wesentlichen und wùrklich und isteklich, in dem wurket und weset Got und gebruchet sin selbes in dem...

(f. 121, V) Mer nv merken ander meesteren en dat is ontellijc hierbouen : ende spreken dattet beelde ghelegghen is inden alder ynnichsten der zielen : daer si inden gront heeft gode weselijc ende werckelijc ende ynnichlijc oft vernuftelijc : in dien wercket ende wesent god : ende gebruyct sijns selfs in dien...

(p. 331, r. 32) 'alles das gemacht ist, das was in im ein leben'. Das selbe das der mensche nu ist in siner geschaffenhait, das ist er eweklich gewesen in Gotte in ungeschaffenhait, ein istig wesen mit im. Und als lange als der mensche nùt in die luterkeit enkumet, als er us dem ursprunge geflossen ist in sin geschaffenhait us der ungeschaffenhait, so enkumet er niemer wider in Got...

(f. 221 V) Al dat ghemaect is was in hem seluen leuen : dat selue dat die mensche nv is in sijnder gheschapenhait : dat is hi ewelijc gheweest in hem

Ende also lange als die mensche in die luterheit niet en coemt als hi wten oerspronghe gheuloten is in sijne gheschapenhait wt der ongheschapenhait : soe en coemt hi nummermeer in gode...

B. *Istich(eit)* werd dus in de XIVde eeuw – voor zover we weten – alleen gebruikt in een zeer beperkt Groenendaals milieu. Het heeft bovendien *verdachte* bindingen.

Istic – en ook zijn substantief – wordt in de Thomistische betekenis van existens resp. subsistens, voor het eerst aangetroffen bij Eckhart. In een afwijkende betekenis viel het zelfs op het tegen hem gevoerde inquisitie-proces in Keulen en Avignon (1326-1329)¹⁰. Ruusbroec was toen in de bloei zijner jaren (35-37) en

10. Zie QUINT, DW I, 106 r. 2-3 ; „Gotes wesen ist min leben. Ist min leben gotes wesen, sò muoz daz gotes sìn mìn sìn und gotes isticheit mìn isticheit, noch minner noch mèr.“ = Eckharts *Rechtfertigungsschrift*, art. 36 (THÉRY p. 240) : *vivere meum est esse dei, vel vita mea est essentia dei, quidditas dei quidditas mei.* Quint vertaalt p. 453 : „Gottes Sein ist mein Leben. Ist denn mein Leben Gottes Sein, so muss Gottes Sein mein sein und Gottes Wesenheit meine Wesenheit, nicht weniger und nicht mehr.“

In zijn *Die trinitarische Spekulation in deutscher Mystik und Scholastik* (Zeit-

moet zeker over dit geruchtmakend geding hebben gehoord: anders zou hij niet zo scherp met woordelijke citaten tegen hem polemiseren en zou Jan van Leeuwen hem niet voor Antichrist schelden.

Ik neem aan dat de onderhavige woorden door deze kreatieve geest ook zijn gesmeed, al oppert Gindele¹¹ daaromtrent bezwaren:

Die Verbreitung des Wortgebrauches über die Mystiker hinaus und dessen Weiterdauer auch nach der Verurteilung des Eckhart legt m.E. die Wahrscheinlichkeit nahe, dass die Lehnschöpfung nicht erst von Eckhart geprägt wurde, sondern dass sie einem entsprechend anitas zwar seltenen, jedoch umfassenderen (und schon früheren?) Sprachgebrauch in der deutschen Scholastik entstammt.

Door Eckhart gesmeed of niet, het staat buiten kijf dat wij het woord uit Duitsland hebben. Verdam heeft wel een vorming uit de Latijnse inf. *esse* voorgesteld, „waarvan ook in 't middelnederlandsch een bijvorm *isse* kan bestaan hebben”, maar deze etymologie raakt kant noch wal¹².

Dat Ruusbroec het van Eckhart heeft overgenomen kan met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid worden volgehouden. Het gebeurt vaker dat men iets borgt van een uitgesproken vijand.

Twee van de drie keren verbindt Ruusbroec *istisch* met *wesen* (zie boven citaat 1 en 2), wat Eckhart hem voordeed: „Disiu kraft nimet got blöz zemåle in sinem istigen wesene”¹³.

Twee van de drie keren (citaat 1 en 2) behoort *istisch* eigenlijk niet tot Ruusbroecs eigen woordenschat, maar tot de vakterminologie van bepaalde sekten, die in een pantheïstische of quietistische richting waren afgedwaald. Voor de Groenendaalse mysticus moest men met dit woord behoedzaam zijn, want het bezat nog ketterse konnotaties. Ook bij Jan van Leeuwen is dat nog voelbaar: het vierde citaat boven betreft eveneens duvelsche mensen¹⁴.

schrift für deutsche Philologie 72, 1953, p. 36) merkt K. RUH over deze passage het volgende op: „Ausnahmsweise bezeichnet auch der spezifisch mystische Terminus *istechheit*, der in der Regel das abstrakte *esse* wiedergibt... die Substanz... Aber das ist ein Einzelfall.” Quidditas omschrijft hij als 'die Bestimmung der Substanz als essentia', met een verwijzing naar Thomas I, 29, 2.

11. Hubert GINDELE, *Lateinische Scholastik und deutsche Sprache*. Wortgeschichtliche Untersuchungen zur mittelhochdeutschen Thomas-Übertragung... I. Teil. München (1976), p. 97.

12. Sub *esse*, znw. citeert het MNW 2 voorbeelden (in *esse* blijven en in *esse* holden) uit de Overijsselse administratieve taal. Is het i-vokalisme nog te verklaren, de *t* scheidt in het Nederlands een onoverkomelijke moeilijkheid.

13. Zie ed. QUINT, DW 1, 221. In de vertaling van Quint (p. 482): „Diese Kraft nimmt Gott ganz entblösst in seinem wesenhaften Sein.”

14. In de overige citaten (5-6) lijkt mij het gebruik van *istischeit* niet meer adequaat; in 7 heeft het geheel zijn specifieke inhoud ingeboet.

C. Dat de begripsinhoud van *istisch(eit)* grote moeilijkheden bood en biedt maakt het volgende (zeer onvolledige) overzichtje wel zonneklaar :

BIJ ECKHART	ISTICH	ISTICHEIT
- Quint I, 106 :		
Rechtfertigungsschrift	-	quidditas
Quint	-	Wesenheit
Ruh ¹⁵	-	substantia
- Quint I, 432	-	das Ur-sein
I, 482	wesenhaft	-
I, 477	seiend	-
- Schmoldt ¹⁶	subsistens	subsistentia
- Gindele ¹⁷	existens	existentia
BIJ RUUSBROEC		
Surius (IV, 247, 24)	-	existentia
Surius (III, 270)	-	existentia
Groote (III, 270)	-	quidditas
Surius (III, 278)	istisch wesen =	existentia
Surius (III, 106)	istisch wesen =	essentia
Verdam	wezenlijk, werkelijk (bestaand), (essentialis)	wezenlijkheid, werkelijkheid, bestaan, essentia, essentialitas
Axters ¹⁸	entitativus	entitas
R. III, woordenlijst	het wezen aangaand, quidditativus ¹⁹	wezenheid, quidditas
Axters, J. v. Leeuwen, woordenlijst	-	wezenheid
BIJ TAULER		
Vetter, woordenlijst ²⁰	essentialis	essentia
BIJ SEUSE		
Lexer	essentialis	essentia

15. RUH, *o.c.* (zie boven voetnoot 10).

16. B. SCHMOLDT, *Die deutsche Begriffssprache Meister Eckharts. Studien zur philosophischen Terminologie des Mittelhochdeutschen.* Heidelberg 1954, p. 65-66 : *Istikeit* bedeutet das „In-sich-selbst-Sein Gottes“, wie Gott in seiner „einvaltigen einikeit ane einigen underscheid“ ist.

17. GINDELE, *o.c.* (zie boven voetnoot 11).

18. AXTERS, *Schol. Lexicon*, p. 36*.

19. P. Reypens verwacht waarschijnlijk met *ihtec* en *ihtekeit* (o.a. bij Tauler en Seuse), die met *quidditas* worden weergegeven; vgl. GINDELE p. 98. - AXTERS, *Schol. Lexicon* vertaalt *quidditas* door *watheid* - een Nederlands vakwoord dat Ruusbroeck reeds kende (I, 131, r. 28) - en konsekwent *quidditativus* door het grappige *watheidelijk*.

20. Door Vetter ten onrechte uit Lexer overgenomen; zie GINDELE p. 96 vn. 2.

Aanvankelijk wist dus zelfs het Ruusbroecgenootschap er geen raad mee²¹. Later heeft A. Ampe er in *Grondlijnen* (1951, p. 53-64) een aantal boeiende maar moeilijke bladzijden aan gewijd; uitstekend lijkt me thans de omschrijving die G. de Baere geeft in OGE 43, 1969, 120: „istech wesen: een wezen dat louter bestaat, zonder enige beperking of bestaanswijze die toelaat dit wezen te kennen of te noemen.” Gindele definieert het (p. 96) met behulp van scholastiek Latijn: „isticheit: anitas (: ‘qui est’ im Sinne von ‘esse in se ipso’ oder ‘esse existentiae’).

Na deze excursus over *isticheit* zal ik wel niet de enige zijn die *dit* woord in *deze* brief vreemd vind. Ik weet niet: Ruusbroec lijkt me er de man niet naar om een adellijke weduwe ginder in het verre Culemborg te epateren met een scholastieke vakterm, die haar hennintje²² te boven ging.

Hier volgt thans Ruusbroecs tekst²³, mede ter herdenking van zijn dood, zeshonderd jaar geleden (1381).

TEKST

(fol. 114 V) Van drie punten daer dat volmaecte schouwende leuen in geoeffent wort in drien wijsen. Wt Ruusbroeck . . . Nota bene.

(fol. 115 R) DAT volmaecte schouwende leuen wort geoeffent in drien wijsen ende elck heeft drie punten. Die yerste wijse is jntreckenden totten vader. Die anderde wijse is wtuloeyende. Die derde is altoes inblijuende.

1.1. Die yerste wijse behoert den vader. Want die vader spreeckt tot elcke redelicke creatuer: „Siet my aen. Want ick bijn wesen

Inleiding

punten: articulos.

Het Latijn gebruikt telkens tegenwoordige tijden: trahit intro, emanat, intus manet, in afwijking van het middelnederlands *sijn* + part. praes. praedicatief (om het voortduren der werking uit te drukken); cfr. Stoett § 257.

1.1. *Want*: aangezien. – *wesen ende ysticheit*: essentia et existentia. – *voer*: ante.

Na ‘geschapen heb’ addit Latijn: „Et hoc ipsum nobis natura, scriptura, et fides testatur, ipseque Dominus Jesus, cum omnibus nobis dicit: Pater noster qui es in caelis.”

schouwen: op grond van (omnis) contemplativae (vitae) moeten we misschien lezen ‘schouwenden’. – *omnis* hoort eerder bij ‘sanctae vitae’, zoals in het middelnederlands.

21. Ruusbroec gebruikt gewoonlijk de zwaarbelaste termen *weselijc* en *wesen*; zie J. ALAERTS, La terminologie „essentielle” dans *Die gheestelike Brulocht*, in OGE 49, 248-329 en 337-365. *Istich* komt daar niet ter sprake.

22. Ik ben me bewust van het anachronisme.

23. Aangezien het handschrift verloren ging, maak ik dankbaar gebruik van de fotokopie, die in de kollektie Titus Brandsma te Nijmegen wordt bewaard.

ende ysticheit voer all dat ick geschapen heb." Dit is dat yerste punt inden schouwen ende in allen heiligen leuen.

1.2. Voert spreeckt die vader in die Reden die verlicht is van hem : „Merckt my nauwe : hemel ende eerde ende alle creatueren (fol. 115 V) heb ick gecyert mit mijnen gauen. Ende dit is mijn wtuloeyende naeme, welck bekent is alle menschen die verlicht sijn van my ende welck mennichuoldich vermids mijnen gauen ende werken in hemel ende in eerde. Want ick bij geheyten almechtich <ende almechticheit>, gerecht ende gerechticheit, wijs ende wijsheit, guet ende guetheit, genadich ende genaedicheit – Deser naemen en is geen getal –, welck my all toe behoeren ende nyemant anders. Dit is dat anderde punt in een schouwende leuen. dat verstaen moegen alle redelicke menschen.

1.3. Voert spreeckt die vader in die ongebeelde bloete gedacht : „Siet my aen : ick geue di mijn licht. Siet my aen, want ick bij (fol. 116 R) in my seluen in di bauen alle naemen diemen gewoerden mach. In dat geschapen licht mijnre gratien toen ick di mijn ongeschapen licht, dat ick selue bij. In dijn verclaerde meyninge moechstu my altoes sien, soe duck [duck] alstu wilste. Dit is dat derde punt vander yerster wijsen in een schouwende leuen.

2.1. Hier nae volgt dat yerste punt in die anderde wijse, inden wtuloeyen der wijsheit gods. Die vader spreekt : „Jck geue di mijn wijsheit, mijnen soen, in dijn verclaerde verstandicheit, die v sal leren alle waerheit." Die soen spreeckt in die mynnende cracht der Zielen : „Jck heb di ewilick gemynt ende ick mynne di, mynt my weder."

2.2. Dat ander punt is : (fol. 116 V) „Jck geue my di, geeft my di weder."

2.3. Dat derde punt is : „Jck leue ende woene in di, leuet ende woent in my. Jck wil dattu biste daer ick bij, dattu sien moechste die glorie, die eer ende die macht die my mijn vader gegeuen

1.2. *wtuloeyende* : emanans. – *verlicht van my* : divinitus illuminatis. – *mennichuoldich* : duidelijkheidshalve zou men, zoals in het Latijn, *is* kunnen toevoegen.

almechtich : wegens de parallelie voeg ik toe 'ende almechticheit'; ook bij Surius ontbreekt het substantief (omnipotentia).

guet ende : ontbreekt ten onrechte in het Latijn. – *welck* : isthaec nomina. – *my all* : lees 'my alleen'? Latijn : mihi uni duntaxat 'slechts mij alleen'. – *alle redelicke menschen* : wordt in het Latijn verduidelijkt : quicumque ratione utuntur.

1.3. Zie over deze passage A. AMPE, *Zieleopgang*, p. 385.

Voert : tertio. – *in di* : niet in Latijn. – *toen ick* : ostendo.

2.1. *inden wtuloeyen* : qui est emanatio.... – *mijnen soen* : id est, Filium meum. – *in die mynnende cracht der Zielen* : voluntati, seu vi animae amativae.

2.2.

2.3. Zie over deze 'Contuitio' A. AMPE, *Zieleopgang*, p. 185-186.

gauen : virtutum donis. – *mit danbaren sanc* : cum laude et gratiarum actione. – *wort geoeffent ewich leuen* : ontbreekt ten onrechte in het Latijn (door homoioteuton van 'sub nostro refluxu').

heeft." Christus die wijsheit gods vloeyt mit sijnre gratien ende veruult al die crachten der zielen mit gratien ende genaden ende mit mennichuldige gauen. Ende hi eyst ons dat wedervloeyen in hem mit danbaren sanc ende al dat wij vermoegen. In sijn vloeyen ende onse wedervloeyen wort geoeffent ewich leuen, Mer in onse wedervloeyen gebreken al onse crachten, want wij en connen hem nyet geantwoerden van dien dat wij ont(fol. 117 R) fangen ende hebben. Ende alsoe vallen wij in onmacht voer sijn tegenwoerdicheit. ende en geweten noch en geoelen anders nyet dan bloete mynne ende ongebeelt bloet gesicht in godlicken licht. Ende hier doerclaert cristus mit sijnen licht onsen geest ende spreeckt in ons : „Jck wil dat wij een sijn in minnen gelickerwijs als mijn vader ende ick ende mijn geschapen geest een sijn in mijnen ongeschapen geest.

3.1. Hier begynt nv dat yerste punt vander derder wijsen. Dat is een ewige begeerte die daer barnt tusschen ons ende gode, ende verteert ende treckt ons bauen ons seluen in mynnen.

3.2. Dat anderde punt is enicheit, die wij geoelen mit gode ende mit all sijnen engelen ende (fol. 117 V) heiligen in dat behelsen gods in mynnen. Daer sijn wij all een famielie ende een enycheit in gode.

3.3. Dat derde punt is een sijn mit god in mynnen ende in gebrucken. Daer heuet ons gods mynne verteert ende vernyet bauen ons seluen. Want die geest gods is een geweldich slond sonder mont die alle mynnende geesten verteert, verbarnt ende verslynt in sijnen afgront. Dit punt volmaect ons naeden liefsten wil gods in tijt ende in ewicheit.

4. Bauen al dit sijnder noch drie auerweselicke punten, die wij in onsen geest sien ende geoelen.

4.1. Dat yerste is Een weselick neygen van natueren ende van genaden in onse auerwesen dat die godheit is.

4.2. Dat anderde punt is Een ont(fol. 118 R)vlyeten sonder wederkieren.

3.1. Over dit 'trahere' zie A. AMPE, *Zieleopgang*, p. 332, vn. 18.

3.2. *enycheit*: *universitas* (i.p.v. *unitas*?) – *één familie*: zie R. IV, 108, 7 en cfr. R. III, 224, 31.

3.3. *in mynnen ende in gebrucken*: in *fruitione*. – *vernyet*: <ut ita dicam> in *nililum redegit*. – *slond sonder mont*: R. in VII Sloten (III, 117, 27): O gheweldich Slont / al sonder mont (var. *gront*), / voere ons in dinen Afgront / ende make ons dine Minne cont.

in sijnen afgront: *abyssum*, lees: in *abyssum*. – *volmaect*: *perficit et absolvit*.

4.1. *Een weselick neygen*: *essentialis quaedam propensio*.

4.2.

4.3. Dat derde punt is Een verlarentheit ons selues in onse auerweselicke selicheit der godheid. Daer sijn alle dingen volbracht die god voersien heeft in ewicheit. Amen.

§ 18. DE GEVAREN VAN AFFEKTIE

INLEIDING

In het bovengenoemde Gaesdonckse hs. 16 wordt – zoals gezegd – op fol. 118 R - 121 V nog een derde tekst aan Ruusbroec toegeschreven. Het verheugende resultaat met het onmiddellijk voorafgaande excerpt heeft me hardnekkig doen zoeken in zijn vierdelig werk. Helaas tevergeefs. Het leek me nochtans helemaal in zijn trant, zo naar inhoud als naar formulering, en het klinkt zo bekend, zo vertrouwd.

Bij een onderzoek van de woordenschat schrok ik wel even bij het subst. AFFEKTIE, dat driemaal voorkomt en het sleutelwoord kan genoemd worden: dat ontbreekt nog in het MNW¹ en in het WNT; door het WNT, supplement² werd het voor 't eerst uit Colijn van Rijssle (begin 16de eeuw) opgetekend. Bij nader toezien echter strookt deze lexikografische informatie niet met de feiten.

Reeds Hadewych gebruikt het woord minstens 21 keren³ en geeft daardoor blijk van enige zelfkennis; in het 'Twee-vormich Tractaetken'⁴ komt het driemaal voor. Ook bij Ruusbroec is het courant⁵. In hun voetspoor treft men het vanzelfsprekend ook bij andere geestelijke auteurs aan. Ik noem hier alleen de vertaling uit

4.3. *verlarentheit*: amissio. – *der godheit*: id est in divinitate.

1. Verdam heeft eigenaardig genoeg wel *affectioes* opgenomen uit Ruusbroecs IV Becor. (III, 57, r. 5). – We vinden *affectie* wel in zijn Handwoordenboek – met de betekenissen: 1. aandoening, 2. neiging – maar helaas zonder bewijspplaatsen.

2. In het licht van wat volgt, lijkt de oorsprong uit het Latijn meer voor de hand te liggen dan uit het Franse *affection*, zoals C. H. A. Kruyskamp veronderstelt.

3. In haar Brieven, Visioenen en Mengeldichten; echter niet in haar Strofische Gedichten. Deze lakune bij Verdam werd signaleerd door A. VAN ELSLANDER, *De werken van Hadewych en het 'Middelnederlandsch Woordenboek'* in *Taal en Tongval* 1, 1957, 32. Zijn verwijzingen – evenals die van Van Mierlo – zijn echter niet volledig; men vulle ze aan met Brieven IV, r. 78 en 103; XII, r. 85, 95, 103, 108, 111 en 119; Visioenen VIII, 123.

4. Zie J. VAN MIERLO, *Hadewych. Mengeldichten*. Antwerpen (1952), p. 200 r. 220, 224, 232.

5. Alle woordenlijsten bij de 4 delen bevatten het, maar zeggen helaas niet waar ergens.

circa 1500 van Wessel Gansforts *De oratione dominica*⁶ en *Die grote Evangelische Peerle* (1538)⁷.

Zoals zoveel Latijnse vaktermen heeft ook *affectio*⁸ bij zijn overname in het Diets veel van zijn exactheid verloren. Bij Hadewych vertaalt Van Mierlo het door 'gehechtheid, genegenheid; meestal in den zin van zinnelijke neiging' (*Br.*), of door 'zinnelijke genegenheid, gevoeld welbehagen' (*Vis.*), of door 'zinnelijkheid' (*Mgd.*); ook F. Willaert⁹, die alle plaatsen samen beschouwde, wijst op de overwegend negatieve betekenis. Ook volgens het 'Twee-vormich tractaetken' bedriegt 'suate affectie' de ziel.

Bij Ruusbroec heb ik maar één citaat gevonden: „veel affectie, dat es ingheborne lost der natueren.” (III, 57, 1). De opgegeven betekenissen in de woordenlijsten lopen nogal uiteen: deel I het gevoelen, vis sensitiva, II gevoelsleven, III neiging van eigenliefde, gevoelige neiging, IV het gevoelen. Ook hier lijkt *affectie* het schouwende leven niet te bevorderen.

Sluit het gebruik van het woord *affectie* dus zeker het auteurschap van Ruusbroec niet uit, met AENGENAEM¹⁰ in de voorlaatste

6. De uitgever A. J. Persijn noemt op p. 176 negen plaatsen.

7. Zie St. AXTERS, *Mystiek Brevier* I, Antwerpen 1944, p. 14: „Noch heeft die ziele seven affectien oft bewegelijckheden ...”

8. Men zie het hoofdstuk *affectus* in Jacques BLANPAIN, *Langage mystique, expression du désir dans les Sermons sur le Cantique des cantiques de Bernard de Clairvaux*, in *Collectanea Cisterciensia* 36, 1974, p. 58-68.

9. Zie zijn *Hadewijch-glossarium. A - Aneverden*. (onuitgegeven licentieverhandeling) Leuven 1974, p. 29-35.

10. Het gewone middelnederlandse woord is *gename*.

Daarnaast bestaat *aengenomen* (het voltooid deelwoord van *aennemen*) en *aengenomenheid*, als mystieke term bij Ruusbroec (zie MNW), bij Jan van Leeuwen en ook bij latere geestelijke schrijvers, maar een lang leven was het niet beschoren want in het WNT + Supplement ontbreekt het. Ik neem hier de 2 voorbeelden van Verdam over en vul deze aan met 2 nieuwe:

- een welbehaeghen in natuerlijcker const ende in subtijlheden, ochte [in welbehagene] in aenghenomenheyden sonderlingher wisen van buyten boven ander goede menschen (Ruusbroec I, 18, 28; Surius: *complacentia sui in naturali scientia, ingenio ac subtilitate, aut etiam in singulari quodam prae caeteris hominibus bonis externo viuendi modo*). - Logischerwijze moet [in welbehagene] wegvallen; in hoeverre deze dittografie in de handschriften steun vindt, komt men in deze editie niet te weten.
- al sijn wij één in onsen beelde met Gode overmids aenghenomenheit onser naturen, wij moeten Hem oec ghelijcken in gracen ende in duechden (Ruusbroec IV, 15, 23; Surius: *Et licet cuncti simus unum cum Deo in exemplari nostro per naturae nostrae susceptionem, at tamen etiam in gratia et virtutibus similes illi simus oportet*).
- ... omme dat sij (*nl. de broodbegaarden*) van hen selven ende van haren eyghenen goetdunckene soe vele van binnen houden. Overmids haer sonderlinghe aenghenomenheit van buten willense hen selven soe hoghe prisen ... (Jan van Leeuwen in TNTL 34, 1915-1916, 253).
- Als de mensche vanden Heere can gehebben, alle eygentheyte ende aengenomenheit te laten, so ontmoet hem vele daer hi sijn siele in moet waghene te verliesen. (Sermoenen 1520, Antwerpen niet vóór 1540!, p. 87).

regel (*om hoeren gemynden alleen aengenaem te sijn*) stuiten we op een zwaardere hindernis.

Het MNW laat ons in de steek. In het WNT hebben Marnix (Emden 1569), Kiliaen (1599) en Cats de oudste plaatsen geleverd die in het Supplement nog worden voorbijgestreefd door A. Bijns (circa 1540) en aangevuld met het Gentse Dagboek van J. de Pottre (1581) en het Groot Placaatboek (1584).

Hieruit zou men kunnen opmaken dat 'aangenaem' de kaap van circa 1540 niet omzeilt. Gelukkig wordt ons door het Mnl. *Handwoordenboek* nog een andere weg getoond; de aldaar verstrekte informatie veronderstelt verschillende citaten en ik heb dan ook bij het WNT in Leiden – waar thans Verdams kostbare loketkast prijkt – navraag gedaan over het bewaarde materiaal¹¹. Ik geef nu eerst een chronologisch overzicht van deze nieuwe bewijsplassen:

AANGENAAM

1. Want geen offerhande en is a n g e n e m e r (Lat.: acceptior) dan dese sacrificie In welker dat alre onnoeseste lam. gads soen wort geoffert gade [Joh. Mauburnus, *Scala sacre communionis*, ed. A. J. Persijn, 1960, p. 155, r. 44. – Gelders-Overijsels, c. 1475].
2. soe wat dat si dede of te handen toech, dat bevyel oer alsoe rechte vrendelick ende a e n g e n a e m e¹², dat een ander, die dat sach, niet wal sijn lachen gelaten en conde [D. de Man, *Stichtige punten*, p. 162. – Deventer, circa 1475].
3. A n g e n e e m e . anneeme. bequeeme. werdich. Habilis. ydoneus. aptus. dignus. dignicosus. meritus. eucaris. idis. geniatus. a. um. placidius. a. um. gratus. acceptus. conveniens. graciosus. A n g e m e e n maken. Gratificor. aris. [Gherard van der Schueren, *Teutbonista*, ed. Clignett 1804, p. 8a (Keulen, 1477; echter Kleefs dialect)].
4. alsoe dat die maghet alexander seer lief hadde. want hi haer a n g h e n a e m¹³ was ende een wijs ionghelinc scheen te wesen [Seven Wisen Volksb., Gouda 1479, fol. K3v^o]¹⁴.
5. Die ander graet is Gracia jn welken hi guetwillighliken ons hem a e n g e n a e m maken wil (Lat.: Gratia, qua nos beniuole uult

11. Ik dank Dirk Geirnaert, Belgisch medewerker bij het WNT, voor zijn bemiddeling.

12. De Man vertaalt deze zin aldus: „dat ging haar zoo aardig en grappig af.“

13. Een bladzijde eerder gebruikt de auteur nog *ghenaem* i.p.v. *aangenaem*: „dat den keyser seer *ghenaem* was“ (fol. k3 R).

14. Zie de facsimile-editie van Botermans. Deze passage ontbreekt in de middelnederlandse berijmde versie. – De drukkersplaats Gouda is misleidend; Botermans wees reeds op de vele oostelijke vormen, ja zelfs uit de oostelijke grensdialecten; zie zijn proefschrift *Die hystorie van die seven wijse mannen van romen*. Haarlem 1898, p. 51-52.

- gratificare sibi) [Wessel Gansfort, *De oratione dominica*, ed. A. J. Persijn, p. 117. — Overijsels¹⁵, circa 1500].
- 5a. Want onse verdienst doch anders niet en is dan die aenghe-
naem makinghe gods (niet in Lat.) [Wessel Gansfort, ibid. p. 109].
6. ende geen ander troost en is hem aengenaem (neque quod-
cunque aliunde solatium admittunt) dan alleen dit leuende ende
leuendichmakende broot ist daer si na hongeren [Wessel Gansfort,
ibid., p. 145].
7. Ende seer aenghenem is Gode de mensche, die sich selver
oefent in verwynnighe der ghebreken [*Statuten onses huyses te
Betlehem buijte Hoern*, ed. J. H. Gallée in ANKG 5, 1895, 384
(hs. Gelders-Overijsels (Zwolle ?), eerste helft 16de eeuw)]¹⁶.
8. Aenghename: Aggreable
Aenghenaem zijn oft dankelik: Estre à gré ou agreable
[Joos Lambrecht, *Naemboeck*, ed. R. Verdeyen, 1945, p. 13
(Gent, 1550 ?-1562)].
9. dat men hem onder half jaer lanck tonghelijcke ghevanghen hadde
ghehouden, die welcke oyt anders ghesocht en hadde dan zijnen
nateurelicken heere ende prince wel ghetrauwelick te dienene met
lijve ende met goede, ghelijck hy ooc nog ghereet was te doene,
indien hem zijnen dienst agreable ende anghenaem ware
[N. Despars, *Cronijcke IV*, 287 (Brugge 1562-1599)].
10. Laet v Gods oordeelen zijn aenghenamich [*Zeven Spelen.
Bermb.*, R ij (Amsterdam 1591)]¹⁷.
11. Angenemicheit. Aptitudo. habilitas. conveniencia. [*Teu-
thonista*, ed. Clignett p. 8a (Kleefs 1477)].
lepos. sueticheit. guetherticheit. angenemycheit in woirden
[*Teuthonista*, ed. Verdam p. 130 b].
12. Ten vierden mael soe merckt men dese weerdicheit des sacraments
wt groetheit der weerde ende danckberheit der aengeneem-
licheit (Lat.: ex maioritate valoris et gratitudine acceptabili-
tatis) [Joh. Mauburnus, *Scala sacre communionis*, ed. A. J.
Persijn, 1960; p. 155, r. 43. — (Gelders-Overijsels, circa
1475)]¹⁸.

Dit materiaal is natuurlijk onvolledig maar het laat m.i. toch bepaalde vaststellingen toe. 'Aangenaam' duikt voor het eerst op in de zeventiger jaren van de 15de eeuw, en wel viermaal in het

15. Kortheidshalve heb ik hier vereenvoudigd. Persijn (p. 12) kwalificeert de taal als „een westelijke tekst, afgeschreven van een oostelijk origineel, dat heel goed Overijsels geweest kan zijn.”

16. Bouwstoffen MNW art. 635.

17. Reeds geciteerd in het *Rhetoricaal Glossarium* (Assen 1959) van J. J. MAK; deze geeft de volgende etymologie: „Van aangenaam. (Of contaminatie van *genamich* en *aangenaam* ?)” — Voor de lokalisering zie W. M. H. HUMMELEN, *Repertorium van het Rederijkersdrama*. Assen 1968, 3 G 1-7.

18. Verdam heeft wel één voorbeeld (uit *Hofken van Dev.*, Antwerpen 1487) met *aennemelijcheit*.

noordoosten van ons taalgebied (citaten 1-4) ; en dat blijft oostelijk tot Anna Bijns¹⁹ circa 1540 te Antwerpen²⁰ in rijmpositie de comparatief gebruikt en wat later twee Gentenaars het neerschrijven : nog vóór Kiliaan Joos Lambrecht (cit. 8) in zijn *Naemboeck* (1550?-1562) en De Pottre²¹ in zijn dagboek (1581). Met het doublet 'agreable ende anghenaem'²² van Despars (1562-1599) bereiken we Brugge en kunnen we wel zeggen dat het hele taalgebied veroverd is. A-vokalisme overweegt (cit. 2, 4-6, 8-10, Bijns en De Pottre), e-vokalisme dus niet overal in het oosten (cit. 1, 3, 7, 11 en 12). – Syntactisch fungeert het dikwijls als gezegde bij het werkwoord *zijn* (cit. 1, 4, 6-10, De Pottre), of als bijwoord (bij *bevallen*, cit. 2, en vooral bij *maken*, cit. 3 en 5). Vaak wordt het met een datief gekonstrueerd (cit. 4-7, 9, 10, Bijns, Pottre).

Ook afleidingen lieten zich niet onbetuigd : aangenamig (1591, cit. 10) en aangenamigheid (reeds in 1477, cit. 11) ; aangenaam-making (circa 1500, cit. 5A) en aangenaamlijkheid (reeds 1475, cit. 12).

In dit 'aangenaam'-dossier past geen 14de-eeuws Brabants Ruusbroec-citaat, 100 jaar ouder dan het eerste oostelijke en bijna twee eeuwen ouder dan het eerste Brabantse. Indien ons *aengenaem* geen veroostelijking is van een oorspronkelijk *gename* – en de voorafgaande authentieke Ruusbroecktekst (zie § 17) geeft geen voorbeelden van *woordaanpassing* –, dan kunnen deze beschouwingen over affektie niet van Ruusbroec stammen.

Andere kleinigheden komen dit bevestigen. *Soe gerynge als* voor 'zodra', *holdinge (der gebaden)*²³, *bedriecklick*²⁴ lijken me niet tot Ruusbroecs taalgebruik te behoren. De taal is hier ook veel sterker oostelijk. Vormen als : hi gevoelden, onse here berispten (Van Loey I, § 50, b) ; ghi mynden (ib. § 50, c) ; oen voor *bem*, in noordoosten : ibid. § 28, d) ; altoes toenemen se (onscheidbare samenstellingen, zie J. J. Mak in TNTL 55, 1935, 68) komen in

19. „(Christus) vindende geen stadt bequamere Onder de vrouwen noyt aengnamere Godt den Vadere dan gij (nl. Maria)” (Boek III, refr. 12).

20. Hier zou men ook het citaat uit Marnix' *Byencorff* (1569) kunnen vermelden. Het klinkt in mijn oren onnederlands : „Ende bidden hem, dat hy op de offerhande ... met een ghenadich ende vrolick aenschijn sien wil, ende deselve *aengbenaem* hebben.”

21. „want hy ... de prinsche van Orannen niet aengenaem en was, om hier Gouvernuer te blyven.”

22. Zie citaat 9. De vertelde gebeurtenissen dateren uit 1487, maar uit het woordgebruik maak ik op dat de geschiedschrijver eigentijdse taal gebruikt.

23. Alle voorbeelden in het MNW zijn noordnederlands.

24. Geen bewijsplaatsen bij Verdam, wel ééntje van het substantief *bedriegelijckheit*. In *Teuthonista* – weer oostelijk ! – staat *bedriegelijck* echter wel enkele keren.

de voorafgaande tweede brief van Ruusbroec²⁵ niet voor, wat waarschijnlijk op een andere herkomst wijst.

Indien niet Ruusbroec, wie dan wel? Beuken merkt op dat zowel uitdrukkingwijze als inhoud meer aan Tauler dan aan Ruusbroec herinneren, maar hij licht dat niet nader toe. Wellicht is hij beïnvloed door de direkt daarop volgende preek van Tauler (f. 122). Tegen deze toeschrijving pleit sterk dat noch het driemaal voorkomende kernwoord *affectie*, noch *tribulatie*, noch *aengenaem* in de degelijke Wortverzeichnis bij F. Vettters uitgave van *Die Predigten Taulers* voorkomen.

Wie dan wel? Eckhart is ook in ons hs. vertegenwoordigd, maar Quint heeft geen 'affectie' in zijn woordenlijsten opgenomen. Ik heb nog her en der gezocht – bij Gerlach Peters, Thomas van Kempen, Geert Groote; in de XII Dogheden (b.v. p. 261) heb ik wel eens *warm*! geroepen, maar neen – echter zonder resultaat. Ik druk nu de tekst af, in de hoop dat een lezer hem herkent.

TEKST

(fol. 118 R) Hoe dat die heilicheit nyet en is gelegen in smaeck noch in zueticheit, genoemen wt Ruysbroeck.

1. GHi sult weten dat die heilicheit des menschen niet en leyt in smaek noch in zueticheit Mer in gewaerige doechden ende oetmoedicheit, Ende dat hem een mensche can laten onder god ende alle menschen. Soe wat god auer hem laet coemen – het sy mit recht of mit onrecht¹ – van (fol. 118 V) hem seluen of van ander menschen of vanden Duuel, of mit syeckheiden of versmaetheit, of in wat manyeren dattet syn mocht, Dat hi dat al vander hant gods² ontfange ende god daer van danck ende laue, Ende bekenne in sijnen gronde dat god dat doet om sijn alre beste, Ende in hem seluen voele dat hi voel meer verdient heeft dan alle creatueren moegen lijden, Ende dat hem dat bet toebehoert dan te hebben smaeck of zueticheit van god. Ende waert sake dat hi enige smaeck van god gevoelden, soe mocht hi zeer vreesen ende bekennen dat hem god dat gaue om sijn crancheit wil: dat hi hem mocht ont-

25. Daarin noteerde ik alleen tweemaal *menichuoldich* (1.2 en 2.3) en enkele keren o > a: baven (1.3, 3.3, 4), auerwesen (4) en auerweselicke (4), ver-larenheit (4).

1. Cfr. Ruusbroec I, 32, 1: met rechte oft met onrechte

2. Cfr. XII Dogheden p. 276: Want hi alle dinc neemt vander hant Gods ende dancet Gode ende lovet Gode ...

vallen ³, dede ⁴ die guedertierenheit gods die hem troest, op dat (fol. 119 R) hi hem nyet en kier tot vreemde dingen ende tot werlicken troest die hem sold verleyden ende aftrecken van god.

2. Oeck suldi weten Dat affectie ende zueticheit sulcke stonde ⁵ meer is vleysschelick ende bedriechlick ende menschelick dan van groetheit der gratien gods of van geestelicheiden. Alsoe dat een mensche meer smaecks sueckt dant behoerlick is ende oeck meer ontsteken wort auermids synlicheit dan van reden. Van welcker affectien oeck die ionge ⁶ ons heren bedragen waeren, want sy vleysschelick onsen here mynden ende daer om en wolden sy nyet deruen sijn tegenwoerdicheit. Waer van hem onse here berispten doe hi seyde : „Mynden ghi my, ghi solt (fol. 119 V) v verblijden dat ick gae tot mijnen vader ende het is noet dat ick van v gae.” ⁷ Want si begeerden meer dat hem genoechlick was dan dat hem noet was inder waerheit. Si stonden inder natueren, ende sij sochten ende mynden zueticheit inder natueren. Alsoe wort oeck somwilen een onvolmaect mensche ende een vleysschelicke begeerte zeer beruert tot god, Niet om dat hi zeer mynt Mer om dat hi smaectt ende getagen is mit zueticheit der gratien gods. Ende alsoe lange als die smaectt ende die zueticheit duert, alsoe lange sijn se lustich ende vlyetich inden dienst gods. Mer soe gerynge als ⁸ die smaectt der zueticheit vergaet, soe vergaet (fol. 120 R) oeck zeer die lust inden dyenst gods. Mer getrouwe vrijtschap en wort nyet geproeft dan in tegenheit. Want inden dage des troestes soe toent god sijn ontfermherticheit, Mer inder nacht der tribulationen toent hi die groetheit sijnre mynnen. Mer gewaerich leuen en wort nyet geproeft aen zueticheit der woerden ende des geuoelens, Mer aen holdinge der gebaden ende in gelatenheid van gronde onder den wil gods.

3. Ghi sult weten dat desen smake der affectien somwilen coemt vanden boesen geest. Dat is : als men hem te voel geloeft ⁹, ende rust ende aencleeft inden smaectt der zueticheit, Alsoe wort zueti-

3. dat hij voor God zou kunnen verloren gaan

4. Voor *dede* (zonder negatie) i.p.v. het gewone *en dede* met de betekenis 'zonder', zie A. A. VERDENIUS, *Lexicologische aantekeningen bij stichtelijk proza uit de middeleeuwen*, in TNTL 40, 1921, 206; hij put zijn voorbeelden uit devotenlitteratuur, geschreven in Deventer en Diepenveen.

5. Vergelijk XII Dogheden 271: sulc stont.

6. *die ionge*: ongeveer dezelfde gedachte over de apostelen met gedeeltelijk hetzelfde Johannescitaat, in Ruusbroecs eerste brief (IV, 230, 5-22; de oorspronkelijke middelnederlandse tekst in VMAC 1964, 218).

7. Si dilligeris me, gauderetis utique quia vado ad Patrem; (quia Pater major me est), Joh. 14, 28. — Expedit vobis ut ego vadam. (Si enim non abiero, Paracletus non veniet ad vos), Joh. 16, 7.

8. *soe gerynge als*: zodra.

9. *geloeft*: vertrouwt.

cheit inden menschen onvruchtbaer, (fol. 120 V) als men meer rust inden smaeck dan in god die die smaeck is. Laet ons dan volgen den gewaerigen mynnende zielen die daer geen smaeck in god sueken, Mer alleen mit ernst staen hoe sy sijnen liefsten wil volbrengen moegen. Ende ist dat sij enige smaeck geuoelen, soe en rusten sij daer nyet op noch sy en verblijden hem nyet inden smaeck, Mer si volgen mit danbaerheit der fonteynen daer die smaeck wt coemt; ende hem dunckt dat hoer en geen smaeck toe en hoert; ende hem verwondert Wan¹⁰ die smaeck coemen mach. Want si en geuoelen hem nyet weerdich enychs smaecks. Ende van wen die smaeck coemt – het sy van god (fol. 121 R) of van die boese geest – sy doen hoer baete daer in ende dancken gode daer van ende versmiden hoer seluen te meer. Ende si doen gelick die bruyt¹¹ die hoeren brudegum sueckt mit barnender mynnen; Ende als sij hoeren vrijnt vonden heeft, soe en is si nyet te myn sorrichuoldich hem te beholden. Mer daer toe begeert si meer gratien ende hulpen op dat si oen gewaerichlick holden mach. Ende is oeck ernstiger hem te beholden dan si was hem te sueken. Ende sy merckt aen¹² of in hoer yet is dat hoeren brudegum myshagen mocht. Ende dese mynres en ontfangen oeck nummeermeer die gratie gods te vergeues, Mer altoes toenemen se ende arbeyden mit groe (fol. 121 V) ten ernst, ende oeffenen hem hoeren acker ende hoer zeeden te beteren ende mit doechden te vercyeren om hoeren gemynden alleen aengenaem te sijn. Dat ons god doer sijn gratie allen gonnen moet. Amen.

10. *Wan* = wanen, waarvandaan of waardoor, hoe.

11. De auteur zinspeelt hier op de bruid uit het hooglied.

12. *sij merckt aen*: zij let op, zij is er opmerkzaam op.